

Xo'janova Aziza Baxromovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Tibbiyot fakulteti "Davolash ishi"24-13 guruh talabasi

Email: azizakhujanova@icloud.com

Abduraimova Latofat Kamoliddinovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Tibbiyot fakulteti "Davolash ishi"24-13 guruh talabasi

Email: abduraimovalatofat06@gmail.com

Shodiyeva Nodira Normamatovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Pedagogika va texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Email: shodiyevan22@gmail.com

Anotatsiya

Ushbu tezisdá shaxs tipologiyasi va temperamentning o'zaro aloqasi psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Temperament insonning tug'ma individual xususiyatlari bo'lib, uning psixik jarayonlar dinamikasini belgilaydi. Shaxs tipi esa insonning xulq-atvori, reaksiyalari va munosabatlarida namoyon bo'ladigan barqaror psixologik tuzilmadir. Tezisdá Gippokrat–Galenga oid klassik temperament turlari, Pavlovning nerv tizimi tipologiyasi hamda zamonaviy psixologlar (Yung, Ayzenk) nazariyalari solishtirilib, ular orasidagi bog'liqlik ko'rsatiladi. Shuningdek, shaxs tipining shakllanishida temperamentning roli, ijtimoiy muhitning ta'siri va individual farqlarning psixologik talqini o'rganilgan. Mavzu bo'yicha nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda amaliy misollar ham keltiriladi. Ushbu material pedagogik jarayonda temperament va shaxs tipini hisobga olish zarurligini asoslab beradi.

Аннотация

В данной диссертации анализируется взаимосвязь между типологией личности и темпераментом с психологической точки зрения. Темперамент — это врожденная индивидуальная характеристика человека, определяющая динамику его психических процессов. Тип личности — это устойчивая психологическая структура, проявляющаяся в поведении, реакциях и взаимоотношениях человека. В диссертации сравниваются классические типы темперамента Гиппократ-Галена, типология нервной системы Павлова и теории современных психологов (Юнг, Айзенк) и показана связь между ними. Также изучается роль темперамента в формировании типа личности, влияние социальной среды и психологическая интерпретация индивидуальных различий. Наряду с теоретическими подходами к

теме приводятся практические примеры. Данный материал обосновывает необходимость учета темперамента и типа личности в педагогическом процессе.

Abstract

This thesis analyzes the relationship between personality typology and temperament from a psychological perspective. Temperament is an innate individual characteristic of a person, which determines the dynamics of his mental processes. Personality type is a stable psychological structure that is manifested in human behavior, reactions and relationships. The thesis compares the classical temperament types of Hippocrates-Galen, Pavlov's nervous system typology and the theories of modern psychologists (Jung, Eysenck) and shows the connection between them. The role of temperament in the formation of personality type, the influence of the social environment and the psychological interpretation of individual differences are also studied. Along with theoretical approaches to the topic, practical examples are given. This material justifies the need to take into account temperament and personality type in the pedagogical process.

Kalit so‘zlar: shaxs, temperament, sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxolik.

Ключевые слова: личность, темперамент, сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик.

Keywords: personality, temperament, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic.

Kirish

Shaxs – bu insonning jamiyatdagi o‘rni, xulq-atvori, qiziqishlari va individual xususiyatlarini o‘zida mujassam etuvchi murakkab psixologik tuzilma hisoblanadi. Har bir inson o‘ziga xos bo‘lib, uning shaxs sifatleri biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta’sirida shakllanadi. Shaxsni tushunishda temperament muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u insonning hissiy reaksiyalari, faolligi va muomala uslubini belgilaydi.

Mashhur psixolog K.G.Yung shunday degan: “Insonning xarakteri uning tug‘ma psixik energiyasi va tashqi muhit ta’siri uyg‘unligida shakllanadi.” Ushbu fikr shaxs tipi va temperamentning o‘zaro bog‘liqligini ilmiy jihatdan yoritadi. Insonning temperament tipi uning psixologik reaktivligini, emotsional barqarorligini va faoliyat ritmini belgilasa, shaxs tipi insonning ijtimoiy munosabatlaridagi xulq-atvorini aks ettiradi. Shu sababli, tip va temperamentning o‘zaro aloqalarini o‘rganish psixologiya fanining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Shaxs tushunchasi va uning tuzilishi

Psixologiyada shaxs tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. Shaxs — bu ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllangan, ong va faoliyat subyekti bo‘lgan individning barqaror psixologik xususiyatlari majmuasidir. A.G. Asmolov, S.L. Rubinshteyn va A.N. Leontyevlar shaxsni faoliyat, muloqot va ong birligi asosida talqin qiladilar. Ularning

yondashuviga ko‘ra, shaxs faqat biologik mavjudot emas, balki ijtimoiy tajribani o‘zlashtiruvchi va uni qayta ishlab chiqaruvchi subyektdir. Shaxs tuzilishiga odatda quyidagi komponentlar kiradi:

yo‘nalganlik (motivlar, ehtiyojlar, qadriyatlar, ideallar);

xarakter;

temperament;

qobiliyatlar;

o‘z-o‘zini anglash.

Bu komponentlar o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lib, shaxs xulq-atvorining yaxlitligini ta‘minlaydi.

2. Shaxs tiplari nazariyalari

Shaxs tiplari haqidagi nazariyalar insonlar o‘rtasidagi individual farqlarni tizimli ravishda tushuntirishga qaratilgan. Eng mashhur tipologik yondashuvlarga quyidagilar kiradi:

a) K. Yung tipologiyasi.

K. Yung shaxsni introversiya va ekstraversiya mezonlariga ko‘ra ajratgan. Introvert shaxslar ichki dunyosiga yo‘naltirilgan, mulohazakor bo‘lsa, ekstrovertlar tashqi muhitga ochiq, muloqotga moyil bo‘ladi. Yung shuningdek to‘rtta asosiy psixik funksiyani ajratadi: tafakkur, hissiyot, sezgi va intuitsiya.

b) Krechmer va Sheldon nazariyalari.

E. Krechmer shaxs tiplarini tana tuzilishi bilan bog‘lab, astenik, atletik va piknik turlarini ajratgan. U temperament va ruhiy kasalliklarga moyillik o‘rtasida muayyan bog‘liqlik mavjudligini ta‘kidlagan. U. Sheldon esa endomorf, mezomorf va ektomorf tiplarga asoslangan somatotip nazariyasini ishlab chiqqan.

c) Zamonaviy tipologiyalar.

Hozirgi davrda «Katta beshlik» (Big Five) modeli keng qo‘llaniladi. U besh asosiy omilni ajratadi: ochiqlik, vijdonlilik, ekstraversiya, moslashuvchanlik va nevrotiklik. Bu model empirik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan bo‘lib, shaxsni baholashda ishonchli mezon sifatida e‘tirof etiladi.

3. Temperamentning fiziologik asoslari

Temperament — bu shaxsning tug‘ma, nisbatan barqaror bo‘lgan individual-psixologik xususiyatlari bo‘lib, u nerv tizimi faoliyati bilan belgilanadi. I.P. Pavlov oliy nerv faoliyati tiplarini nerv jarayonlarining kuchi, muvozanati va harakatchanligi asosida tasniflagan.

U to‘rt asosiy tipni ajratadi:

kuchli, muvozanatli, harakatchan (sangvinik);

kuchli, muvozanatsiz (xolerik);

kuchli, muvozanatli, sust (flegmatik);

kuchsiz (melanxolik).

Bu tiplar Gippokrat temperamentlari bilan muayyan darajada mos keladi va biologik asosga ega ekanini ko'rsatadi.

4. Temperament turlari va ularning psixologik tavsifi

Sangvinik — yuqori faollik, tez moslashuvchanlik, ijobiy hissiyotlarning ustunligi bilan ajralib turadi. Ular ijtimoiy faol, muloqotga ochiq bo'ladi.

Xolerik — impulsivlik, jo'shqinlik, yuqori energiya darajasi bilan tavsiflanadi. Bunday shaxslar tez g'azablanishi mumkin, ammo tez tinchlanadi.

Flegmatik — sokinlik, barqarorlik, emotsional tormozlanganlik bilan ajralib turadi. Ular sekin moslashadi, biroq qat'iyatli va ishonchli bo'ladi.

Melanxolik — sezgirlik, yuqori emotsionallik, xavotirga moyillik bilan tavsiflanadi. Ular nozik hissiyotli va chuqur mulohazakor bo'ladi.

5. Temperament va shaxs rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

Temperament shaxsning rivojlanishida muhim biologik poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Biroq u shaxsni to'liq belgilab bermaydi. Ijtimoiy muhit, tarbiya, ta'lim va shaxsiy tajriba temperament xususiyatlarini muvozanatlashtirishi yoki kompensatsiya qilishi mumkin.

Masalan, xolerik temperamentga ega bola to'g'ri pedagogik yondashuv orqali o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rganishi mumkin.

Temperament va xarakter o'rtasida dialektik bog'liqlik mavjud: temperament biologik asos bo'lsa, xarakter ijtimoiy tajriba natijasidir.

Tip va temperamentning o'zaro aloqasi. Temperament shaxs tipining asosiy dinamik bazasini tashkil qiladi. Masalan:

Sangvinik ekstrovert bo'lishi ko'p uchraydi.

Melanxoliklar introvertlarga yaqin bo'lishi mumkin.

Xolerik temperamentdagilar liderlikka moyil bo'ladi.

Flegmatiklar esa barqaror xarakterga ega bo'lib, vazmin shaxs tipini shakllantiradi.

Biroq bu qat'iy qonun emas, chunki shaxs tipiga tarbiya, muhit, ijtimoiy talablar ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. Temperament tug'ma bo'lsa, shaxs tipi ijtimoiy tajriba orqali rivojlanadi.

A. G. Samoxvalova, shaxsning eng yaxshi xulq-atvori muammosini o'rganish, shaxsning psixologik himoyasi temperament turi bilan bog'liqligini aniqladi. Sangvinik tipga mansub shaxslar uchun eng keng tarqalgan psixologik himoya ularda intellektualizatsiya, almashtirish va bostirish, va eng kam tarqalgani esa regressiya afzal qilingan mexanizmdir. Xolerik tipga mansub bo'lgan shaxslarda ko'pincha regressiya, reaktiv kabi himoya mexanizmlaridan foydalanishadi, proektsiya, eng kam tarqalgani esa intellektualizatsiya. Melanxolik tipga mansub shaxslarda regressiya, proektsiya va intellektualizatsiyadan foydalanadi va eng kam afzal qilingani rad etish. Flegmatiktipga

mansub shaxslarda eng ko'p proektsiya, rad etish va intellektualizatsiya ishlatiladi, eng kam qabul qilinadigan almashtirish mexanizmdir.

XULOSA

Tip va temperament insonning psixik dunyosini belgilovchi muhim omillardir. Temperament tug'ma bo'lib, psixik jarayonlarning dinamikasini boshqaradi. Shaxs tipi esa ijtimoiy tajriba, tarbiya va muhit ta'sirida shakllanadi. Ular o'zaro uyg'unlashganda har bir insonning individualligini yaratadi. Temperament shaxs tipining asosiy poydevori hisoblanadi, lekin uni to'liq belgilab bermaydi. Insonning ta'lim olishi, kasb tanlashi, muloqoti va xulq-atvori ham aynan ushbu ikki kategoriyaning o'zaro ta'siri orqali tushuntiriladi. Pedagogik jarayonda temperamentni hisobga olish o'qituvchi faoliyatini yengillashtiradi va o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Асмолов А.Г. Психология личности. – Москва: МГУ, 2001.
2. Немов Р.С. Психология. – Москва: Владос, 2003.
3. Каримова В.М. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
5. Gippokrat. Asarlar to'plami. – Afina, mil. avv. IV asr.
6. Myers I., Briggs P. Gifts Differing: Understanding Personality Type. – Palo Alto, 1995. <https://www.amazon.com/Gifts-Differing-Understanding-Personality-Type/dp/0891060740>
7. Eysenck H. Personality: Theory and Experiment. – M.: Nauka, 2000. <https://www.springer.com/gp/book/9780306468706>
8. Robbins S., Judge T. Organizational Behavior. – Pearson, 2019. <https://www.pearson.com/store/p/organizational-behavior/P100000444929>